

מאוצרות הארץ

מפירות
ישיבת ההסדר
בית שאן

חיבורים

ישיבת הסדר בית שאן

פתיחה למסכת בבא קמא

"וזהב הארץ ההיא טוב"

פתיחה למסכת בבא קמא

ראש הישיבה | הרב שלמה שושן

יסוד החיוב בנזקי ממון

ראש בית המדרש | הרב אהד אהרן ברוכי

ש"ל קריאות במהות ה"נזיקין"

הרב אלישע ינון

"אבות" ו"תולדות"

הקדמת העורך

בשעה טובה אנחנו זוכים להגיש לפניכם: פתיחה, למסכת בבא קמא – שיעורים לאור 'תורת ארץ ישראל'.

דרך לימוד זו מהווה נדבך נוסף על גבי הלימוד המקובל בכלל בתי המדרש מימות משה רבינו, וכמובן, אינה מבקשת להחליפה, אלא רק להוסיף ולהעמיק.

זכינו ובשנים האחרונות רבים המלמדים והלומדים בדרך זו. ישיבתנו, ישיבת ההסדר בית שאן הציבה נושא זה בראש מעייניה, ובמשך השנים האחרונות זכינו ללמוד כך סוגיות רבות.

בחוברת שלפניכם, ראש הישיבה – הרב שלמה שושן, מבאר באופן יסודי את הסיבה לחיוב האדם בתשלום על נוקי ממונו, וכן את המשמעות ההלכתית של החיוב הזה.

ראש בית המדרש – הרב אהד אהרן ברוכי, עוסק בבירור מהות ה'נויקין', השם של ה'סדר' ואף של 'מסכת נויקין' הרחבה (הכוללת את שלשת ה'בבות'). מתוך כך, עולים שלשה הסברים נפלאים על משמעותם של דיני נויקין ומעלתם.

הרב אלישע ינון עוסק בסוגיה הראשונה במסכת בבא קמא – סוגיית 'אבות ותולדות'. בדרכו המיוחדת הוא מבקש להכניס אותנו לעומקם של דברי חז"ל. מתוך הבנת המושגים 'אבות' ו'תולדות' לעומקם – מתברר באופן נפלא היחס הרצוי ביניהם – וההשלכות שיש לכך על החיים שלנו.

אחתום בברכה לראש הישיבה הרב שלמה שושן שליט"א, שמשפיע עלינו תדיר מאור התורה, כמו גם לרבנים ולתלמידים היקרים – שנוכח כולנו להגדיל תורה ולהאדירה, ולהרחבת גבולות הקדושה, עד לגאולה השלמה ובניין בית המקדש במהרה בימינו.

אלכס, למואל קובוס

יסוד החיוב בנזקי ממון

ראש הישיבה | הרב שלמה שושן

מי רוצה להיות 'חסיד'?

מעלה מיוחדת יש לדיני נזיקין, באשר הם מסייעים לאדם לזכות ולהיות 'חסיד', כמו שאמרו חז"ל בהמשך המסכת (בבא קמא ל ע"א):

אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא - **לקיים מילי דנזיקין**, רבא אמר, מילי דאבות, ואמרי לה מילי דברכות.

זוהי קריאה המופנית לכל אחד ואחד: להיזהר בדיני נזיקין, וכן בענייני אבות וברכות. זו איננה הוראה המיועדת למי שרוצה להגיע למדרגת 'חסיד' בלבד, להיפך, כל יהודי שייך לזה. חז"ל רומזים לנו, שבעומק, בתוך הלב – כולנו רוצים להיות חסידים!

הרשב"א כותב בחידושיו (כתובות יט), שאדם לא יכול לומר על עצמו: 'אני אינני חסיד'. הוא לומד זאת ממאמר חז"ל (סנהדרין ט ע"ב): 'אין אדם משים עצמו רשע', כלומר, אדם לא יכול להעיד על עצמו שעשה עבירה. אם כן, סתם אדם מוחזק ונחשב צדיק, לפיכך, הוא גם לא יכול לסעון שאינו חסיד.

כל עם ישראל רוצים להיות חסידים, משום שבפנים הם כבר חסידים. מהו חסיד? מי שעושה את מעשיו על הצד היותר טוב, בהידור ובשמחה. כמו שכתב **המהרש"א** (בבא קמא שם): **"יראה כי חסיד נאמר על מי שעושה מעשיו על צד היותר טוב"**. וכבר אמרו חז"ל (תיקוני זוהר, הקדמה): "איזהו חסיד? המתחסד עם קונו".

חידוש שחידשה תורה

מסכת בבא קמא עוסקת בעיקר ב'נזקי ממון'. כלומר, מצבים שונים בהם הממון של האדם גרם נזק למישהו. זהו חידוש שחידשה תורה, כמתואר בחומש פרשת משפטים, וכפי שנבאר בע"ה.

יש שאלה גדולה בהקשר הזה: מדוע אדם צריך לשלם על נזק שממונו גרם? אמנם, אם הוא הזיק בעצמו – ברור שצריך לשלם, שהרי הוא גרם נזק, אך נזק שנגרם ע"י הממון שלו – מדוע צריך לשלם? לכאורה, הוא לא עשה כלום! על כך אומר **הסמ"ע** (חושן משפט ג, יג) את המשפט: "דעת בעלי בתים – היפך דעת תורה" כי באמת בסברא פשוטה – לא (תמיד) מובן מדוע אדם חייב על נזקי ממנו.

כאן מגיע החידוש של התורה: **אדם צריך לשמור על ממנו**. כלומר, מוטלת עליו אחריות – לשמור על הממון שלו שלא יפגע ולא יזיק לאחרים. לכן, אם התרחש נזק – האדם חייב.

אמנם עדיין אפשר להקשות: מה ההבדל בין ממנו של אדם לבין **קטן שהזיק**? כאשר ילד קטן הזיק – הדין הוא שההורה פטור מתשלום הנזק, ובלשון חז"ל (בבא קמא פז ע"א): "פגיעתן רעה". לכאורה, ילד קטן צריך היה להיות דומה לממון, וכשם שצריך לשמור על ממנו שלא יזיק, כך צריך לשמור גם על בנו!

אלא שהתורה מלמדת, שיש הבדל מהותי בין ילד קטן לממון. לא יתכן לשמור על ילד קטן כמו שרגילים לשמור על בעלי חיים. אסור לשלול מהילד את החירות והחופש הטבעי שלו. לפיכך, התורה לא חייבה אותנו לשמור על ילד קטן שלא יזיק, אלא רק לחנך וללמד אותו להתנהג כראוי.

בהקשר זה אנו אומרים: **'אין שמירה לבן חורין'**, כלומר, אי אפשר לקחת מילד את החירות הבסיסית שלו. יש מקומות, שילד יוצא החוצה קשור בחבל – כדי שלא יזיק (אנגליה, לדוגמה). התורה מלמדת, שהדבר לא יעלה על הדעת. להחזיק ילד קשור כמו בעל חיים – זוהי פגיעה במקום הכי מיוחד והכי רגיש – בנקודת החירות האלוקית שבו.

משום כך, אנו מעדיפים 'לשלם את המחיר' של החופש, ואנחנו לוקחים בחשבון שיתכן והילד יזיק, העיקר לא לשלול ממנו את חרותו. זו הסיבה שהתורה פטרה את ההורים מתשלום על נזקי קטן.

הפטור ב"גרמא"

חז"ל מלמדים שיש משמעות לדרך בה נגרם הנזק. יש להבחין בין נזק שנעשה באופן ישיר ע"י האדם לנזק שנעשה באופן עקיף. כאשר האדם אכן 'גרם' ואיפשר לנזק להתרחש, אך לא עשה זאת בפועל – מצב כזה נקרא "גרמא", ודינו יהיה שונה.

חז"ל עוסקים במצבים שונים של גרמא – בהלכות שבת ועוד. המקור בתורה לדין

גרמא מוזכר בקשר לאיסור מחיקת שם ה'. חז"ל אומרים במסכת שבת (דף קכ ע"ב):

הרי שהיה כתוב שם על בשרו הרי זה לא ימחוק... נזדמנה לו טבילה של מצווה ... רבי יוסי אומר: טובל כדרכו, ובלבד שלא ישפשף.

לדעת רבי יוסי, אין איסור לאדם לטבול במקווה, למרות שעל היד שלו כתוב שם קדוש, ויתכן והוא ימחק. הסיבה לכך היא, זה נחשב גרמא ולא מעשה, משום שהוא איננו מתכוון כלל למחוק, הוא רק טובל. הגמרא מביאה ראייה לכך מפסוק:

דאמר קרא (דברים יב ז), ואבדתם את שמם מן המקום ההוא **לא תעשון** כן לה' אלהיכם - עשייה הוא דאסור, **גרמא שרי**.

הגמרא ממש מדייקת מהכתוב, שהאיסור הוא רק לעשות בפועל, אך אם המעשה רק 'נגרם' – אין איסור בדבר. מכאן, למדו חכמים לדינים רבים בתורה, שגרמא – לא נחשב מעשה.

הגמרא בפרק שישי (בבא קמא נה ע"ב) מונה מספר מקרים הנחשבים גרמא בדיני נזיקין:

תניא אמר ר' יהושע: ארבעה דברים העושה אותן **פסור מדיני אדם וחייב בדיני שמים**, ואלו הן: **הפורץ גדר בפני בהמת חברו, והכופף קמתו של חברו בפני הדלקה**, והשוכר עדי שקר להעיד, והיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו.

במצבים אלו, האדם עשה מעשה, ובעקבות כך אכן נגרם נזק לממון חברו, אולם אין זה נחשב כמעשה נזק ישיר. מצב זה נקרא גרמא בנזקין (רש"י), ודינו הוא כך: לא ניתן לחייב אותו לשלם על הנזק בבית דין, ומאידך 'בדיני שמים' – הוא כן חייב. מה הנפקא מינה? אם הניזק הלך ותפס משהו מנכסי המזיק – תפיסתו מועילה, ואי אפשר להוציא זאת ממנו (ע"פ המאירי שם).

דרכה להזיק

מעתה יש לשאול: מדוע כאשר הממון של האדם הזיק הוא חייב לשלם? הרי זה גם סוג של גרמא, וצריך היה להיות פסור, למה התורה לא מתייחסת לנזקי ממון כמצב של גרמא? הרי סוף סוף כאשר הממון הזיק – האדם לא עשה שום דבר בעצמו, אלא רק הבהמה שלו עשתה, לכאורה, זה צריך להיות עוד יותר קל מגרמא...

התשובה היא, שיש הבדל עצום בין האדם עצמו לבין ממונו. מה מבחין בין אדם לבעלי חיים? לאדם יש דעת, "אית ליה מזלא" (דף ב ע"ב), "האלוהים עשה את האדם ישר" (קהלת ז, כט). **אדם בפשטות איננו מזיק**, אין דרכו לעשות נזקים. [עד כדי כך שהגמרא (ד ע"א) תמזה "וכי אדם דרכו להזיק?" ומעמידים זאת באדם **ישן**, אז אין לו דעת, ונחשב במידת מה כבהמה שדרכה להזיק.]

הגמרא אומרת (טו ע"א), ששור תם שלא רגיל להזיק – צריך היה להיות פטור (למאן דאמר 'פלגא נזקא קנסא'), אך התורה חייבה אותו בחצי נזק (מעין קנס) כדי שיתאמץ וישמור על שורו. אם כן, רואים שכאשר משהו איננו רגיל להזיק – צריך להיות פטור.

אכן, כאשר אדם מזיק באופן ישיר ובכוונה תחילה – הוא פועל נגד הטבע שלו, ולכן הוא חייב. אך כאשר הוא מזיק בדרך של גרמא – מה שקובע זה הטבע ה'תם' שלו, ולכן הוא פטור.

לעומת זאת, ארבע אבות נזיקין נחשבים "**דרכן להזיק**" **מלכתחילה** (משנה ב ע"א). הבהמה רגילה ללכת ולהזיק (רגל), או לאכול ולהזיק (שן) – היא אמנם לא מתכוונת לכך, אבל בפועל היא מזיקה. **טבע החיים הרגיל של הבהמה – מהווה נזק עבור בני אדם** (כמו גם בור ואש), לפיכך, התורה חייבה לשלם על כל נזק הנובע מהטבעיות והרגילות הזו.

הזכרנו לעיל, שהתורה חידשה, שיש לחייב את האדם על נזקי ממונו. עכשיו אנחנו מבינים את עומק החידוש: האדם חייב לשלם, מכיוון שזה הממון שלו, **והוא יודע שטבעו ודרכו להזיק**. אדם לא יכול להתעלם מהמציאות הזו, התורה דורשת מהאדם לשמור ולקחת אחריות על הממון שלו, על מנת שהוא לא יזיק לחברה.

אם כן, בהמה שטבעה ודרכה להזיק – יש חובה לשמור עליה, ואם הזיקה – חייב לשלם. לעומת זאת, אדם – אין דרכו להזיק, לכן, פטור בגרמא (כשלא עשה מעשה נזק ישיר).

סיבת החיוב: ממונו שהזיק או פשע בשמירה

האחרונים דנים מהו יסוד החיוב בנזקי ממון: האם התורה חייבה משום שזה נחשב כאילו האדם הזיק בעצמו (ואכן אם שמר – פטור), או שהחיוב הוא בגלל שהאדם היה צריך לשמור ולא שמר.

ר' איסר זלמן מלצר בספרו **אבן האזל** מסביר, שהחיוב הוא משום שממונו של האדם הזיק, אמנם אם שמר כראוי – הוא פטור (שהרי הוא אנוס). לדבריו, סיבת החיוב

היא, שאנו רואים את הנזק שנגרם ע"י הממון (לדוגמה, הבהמה) כאילו האדם הזיק בעצמו, והממון של האדם נחשב מעין יד ארוכה שלו.

לעומתו, סובר **ר' שמעון שקופ**, שהשמירה על הממון מהווה תנאי לחיוב בנזקים, ולכן, רק על ממון שאדם יכול לשומרו הוא חייב. לשיטתו, סיבת החיוב היא, פשיעה בשמירה, וכיוון שהאדם חייב לשמור את ממונו, אם פשע ולא שמר – חייב לשלם. ללא פשיעה בשמירה לא יתכן חיוב.

אחת הגרסאות במשנה היא: "הצד השווה שבהן שדרכן להזיק וממונך" ... (עיין ר"ף).

גרסה זו מחזקת את סברת אבן האזל, שהממון, כלומר, הבעלות של האדם עליו – היא הגורם המחייב. לשיטה זו, גם בור ואש כלולים בהגדרה 'ממונו של אדם'.

אמנם אין הכוונה לממון ממש, אלא זה רק נחשב ממון לעניין חיוב נזיקין. לדוגמה, אדם שהסיר כיסוי של בור ולא כיסהו בחזרה – חייב, משום שהמעשה שלו הפך את הבור להיות באחריותו. ברגע אחד, הוא הפך את הבור להיות 'מזיק', לכן, זה נחשב ממון במובן האחריות שיש לו על כך.

אולם, לשיטת ר' שמעון שקופ, החיוב נובע מחובת השמירה, ואין זה משנה אם בור ואש נחשבים ממון של אדם או לא.

דעת הרמב"ם והנימוקי יוסף

מדברי **הרמב"ם** בתחילת הלכות נזקי ממון אפשר למצוא סיוע לסברת אבן האזל. כותב הרמב"ם:

כל נפש חיה שהיא **ברשותו** של אדם שהזיקה - **הבעלים** חייבין לשלם **שהרי ממנום הזיק**, שנאמר (שמות כא לה) וכי יגוף שור איש את שור רעהו. אחד השור ואחד שאר בהמה וחיה ועוף, לא דיבר הכתוב בשור אלא בהווה.

הרמב"ם מדגיש את הבעלות של האדם על הממון כגורם מחייב במצב של נזק.

יש כאן נקודה מעניינת: הרמב"ם פותח (בהקדמה כאן וכן בספר המצוות) בארבע מצוות שונות בדיני נזיקין – שור, מבעה, בור ואש. והנה מיד בהלכה הראשונה הרמב"ם כולל את כולם יחד, ומדבר על יסוד אחד לכולם – "**שהרי ממנום הזיק**". ברור אם כן, שהוא סובר שההגדרה 'ממונו של אדם' עומדת ביסוד כל דיני נזיקין.

לעומת זאת, מדברי הנימוקי יוסף (על הרי"ף) ניתן להביא סיוע לסברת ר' שמעון שקופ. הנימוקי יוסף כותב (דף א ע"א מדפי הרי"ף):

ושמירתן עליך - שנתחייבת בשמירתן מחמת שהם ממונך, או שנמסרו לך לשומרן, או שעשית בהם מעשה שחייבך בשמירתן ... **שאין אתה חייב בנזיקה אלא בזמן ששמירתן עליך ופשעת בשמירתן** עד שהזיקו ...

הנימוקי יוסף מדגיש את חובת השמירה, ומשמע מדבריו, שסיבת החיוב היא הפשיעה בשמירה.

'נפקא מינות'

מה ההבדל בין הסברות הללו? האם יש מצבים בהם לסברה אחת יהיה פטור ואילו לסברה השנייה יהיה חייב? נבחן שני מקרים לדוגמה.

א. שומר שמסר לשומר

אדם הפקיד חפץ אצל ראובן (שומר א'), וראובן מסר אותו לשמעון (שומר ב') כדי שישמור במקומו. השומר השני (שמעון) פשע בשמירה, וכתוצאה מכך הבהמה הזיקה. אולם לשמעון – אין כל יכולת לשלם על הנזק. מה הדין במקרה זה?

אם נאמר שסיבת החיוב היא 'ממונו של אדם', ברור שעל הבעלים לשלם, שהרי ממונו הזיק. למה הדבר דומה? לאדם שבנה גדר לא מספיק חזקה, או הפקיד אצל שומר 'לא יוצלח' – כל האחריות היא על הבעלים.

אך אם נאמר שסיבת החיוב היא הפשיעה בשמירה, במקרה זה, השומר – יצטרך לשלם, למרות שאין לו מאיפה, שהרי הוא זה שהיה צריך לשמור.

ב. ספק אם שמר כראוי

בהמה שהזיקה, והתעורר ויכוח בין המזיק לניזק האם הבהמה הייתה שמורה כמו שצריך. לדוגמה, רואים שהדלת נפרצה, בעל הבהמה (המזיק) טוען, ששמר כראוי, אך הבהמה השתגע ויצאה. לעומתו, טוען הניזק, שבעל הבהמה פשע בשמירתו. אם כן, יש ספק אם הבעלים שמרו כראוי. השאלה היא: על מי מוטלת החובה להביא ראיה – על המזיק או על הניזק? מי נחשב 'מוציא מחברו'?

אם נאמר שסיבת החיוב היא 'ממונו שהזיק', אין כאן כל ספק על עצם החיוב, וודאי שבעל הבהמה – חייב על נזקי בהמתו. הוא יכול להיות פטור – רק אם שמר כראוי,

ובזה יש ספק. לפיכך, המזיק צריך להביא ראיה ששמר כראוי, ורק אז יהיה פטור. (כרגע, הניזק הוא המוחזק).

אך אם נאמר שסיבת החיוב היא הפשיעה בשמירה, אז עצם החיוב מוטל בספק, שהרי יתכן ובעל הבהמה שמר כראוי. לפיכך, המזיק הוא המוחזק, והניזק צריך להביא ראיה שלא הייתה שמירה מספקת.

[אפשר שזוהי גם מחלוקת בין הפני יהושע (ב"ק נו ע"ב) שכתב: "דאדרבה **ניזק מחויב להביא ראיה** שלא שמרו המזיק כראוי", לבין החזון איש (ב"ק סימן ז ס"ק ז) שכתב: "ומשמע שעל הבעלים לברר, כיון דההיזק לפנינו חשיב המזיק כשוען דבר מחודש ועליו לברר..."]

מעלת הממון

נסיים בדבריו הנפלאים של **הרב חרל"פ** (מי מרום חלק א, עמ' סה) העוסקים במשמעות הרוחנית שיש ל"ממונו של אדם":

ואחרי שעניין האדנות הוא ממידת קונו, יש לעמוד על אופי הבעלות על דברים הניקנים, שאינם בעיקר בשביל ההשתמשות... אלא שעצם הבעלות הוא עניין נשגב ושלמות, שכשם שהבעלות העליונה היא שלא לשם תשמישים... התכלית היא הבעלות בעצמה...

וזהו הסעם של גנות ההיזק להזיק דבר של חברו מפני **ששולל ממנו בעלות** ממה שהוא בעלים עליהם, ושלילת בעלות היא **כריתה מהתדמותו לעליון**, ובכך הזהירות במילי דנזיקין היא שלמות עליונה מאוד.

הרב חרל"פ מסביר, שרכושו של אדם איננו רק כלי לשימושים שונים, אלא יש ערך וחשיבות לבעלות של האדם על רכושו, מפני שבכך הוא דומה לקב"ה. כשם שריבונו של עולם הוא בעל הבית של העולם, כך כל אדם הוא בעל הבית בביתו. הממון נותן מעלה לאדם בעצם זה שהוא 'בעלים' על חפציו.

הקב"ה לא ברא את העולם בשביל להשתמש בו, אלא על מנת למלוך עליו. הבעלות על הממון הופכת את האדם ל"אלוקי" יותר, מפני שהוא שולט על העולם – במובן חיובי (העולם לא שולט עליו). ממילא מובן שאם ממונו של אדם הזיק – הדבר נחשב כאילו הוא הזיק בעצמו.

שנזכה להיות חסידים במילי דנזיקין, במילי דאבות ובמילי דברכות...

שלש קריאות במהות ה"נזיקין"

ראש בית המדרש | הרב אהרן אהרן ברוכי

הקדמה: סדר, מסכת או תחום הלכתי

"נזיקין" בפי חז"ל הוא שמו של הסדר הרביעי בש"ס, כמו גם שמה של "מסכת נזיקין", כפי שיתבאר. כמו כן, זהו תחום הלכתי העוסק במצבי נזק המתרחשים בין אדם לחברו, או בין אדם לממונו ונכסיו של חברו.

"מסכת נזיקין" בזמן חז"ל כללה את שלשת המסכתות הנקראות אצלנו "בבא קמא" "בבא מציעא" ו"בבא בתרא". חז"ל אומרים (עבודה זרה ז ע"א) כי "כולה נזיקין – חדא מסכתא היא", כלומר, שלשת ה'בבות' ביסודן – הן מסכת אחת שלמה (על פי רש"י שם).

עלינו להבין מה הכוונה "חדא מסכתא"? זהו ביטוי שלא מצינו כמותו בסדרים אחרים, וצריך הסבר, שהרי כל אחד מבין ש'בבא' פירושו שער, ואם יש בבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא – אלו שלשה שערים של דבר אחד.

מכל מקום נמצאנו למדים, שחז"ל יחסו חשיבות גדולה ל"נזיקין": כך נקרא סדר שלם בש"ס, ואף מסכת הכוללת את רוב הלכות דיני ממונות ובין אדם לחברו. בפשטות ניתן לומר, שכל הדינים בנושאים שבין אדם לחברו – עוסקים ברבדים שונים של 'נזיקין'. דיני הלוואה, אבדה, קנייה ומכירה, יחסי שכנים ושותפים, נחלות ועוד – כולם עוסקים בחיסרון המורגש אצל פלוני וקשור גם לאדם נוסף. יש כאן תחושה של מעין 'נזק' הדורש פתרון הלכתי ומעשי.¹

1. לדוגמה: אדם שלא הרוויח בעסק מסוים כפי שתכנן – מרגיש כאילו גנבו לו... אדם שהתגלגל למריבה אודות כסף וכד' עם יהודי אחר – ברור לו שמישהו 'לקח לו' משהו.

האמירה "כולה נזיקין – חדא מסכתא היא" מלמדת, שלדיני נזיקין ולשאר הדינים שבין אדם לחברו – יש שורש פנימי אחד. לא בחינם הם נכללו יחד אלו עם אלו ואף נקראו באותו שם.

מעתה, עלינו להבין את משמעות הדברים. על ידי בירור עמוק אודות משמעותם הפנימית של ה'נזיקין' – נלמד בעזרת ה' מהו עניינו של סדר נזיקין כולו.

במאמר זה אנחנו מבקשים להציג שלש דרכים – שהן שלש נקודות מבט – על ה'נזיקין' ומשמעותם. שלשת הדרכים שיתבארו מסודרות זו לפנים מזו, מהפשט אל העמוק יותר.

א. "ישועות"

חז"ל לימדונו (שבת דף לא ע"א), כי ששת סדרי המשנה רמוזים בפסוק (ישעיה לג, ו) "וְהָיָה אֱמוּנַת עַתִּידְךָ חֶסֶן יְשׁוּעַת חֶכְמַת וְדַעַת..." כאשר כל מילה בפסוק רומזת לסדר אחד:

אמונת – זה סדר זרעים, עתיד – זה סדר מועד, חוסן – זה סדר נשים, ישועות – זה סדר נזיקין, חכמת – זה סדר קדשים, ודעת – זה סדר שיהרות.

רש"י שם מסביר – מדוע סדר נזיקין רמוז במילה "ישועות". זה לשונו:

סדר נזיקין – מושיעון, מזהיר לפרוש מהיזק ומהתחייב ממון.

דיני נזיקין 'מושיעים' את האדם, מכיוון שהם מלמדים אותו להימנע מלהזיק ולפגוע ברכוש זולתו. העיקר הגדול שעלינו ללמוד הוא: יש לפרוש מהיזק! 'לא מתאים' לי להתקרב לעניינים כאלו...

במילים אחרות: סדר נזיקין – מושיע את האדם שלא ייפול למצב של נזק, שלא יזיק לחברו.

בדומה לכך, מצינו ביסוד מיוחד בדברי הרמב"ם אודות תכונות הדיינים. כותב הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פרק ב, ז):

ובכלל "אנשי חיל" – שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו, כענין שנאמר (שמות ב, יז) "ויקם משה ויושיעו".

תפקיד הדיינים הוא, להציל את מי שנפגע בידי חברו. דיני נזיקין נועדו, אם כן,

לסייע ו'להושיע' את כל מי שנפל ונדחק הצידה בתוך החברה.

מהיכן למדים זאת? ממשה רבינו במפגש עם בנות יתרו – כאשר הוא הושיע אותן מידי הרועים. מכאן ראייה, אומר הרמב"ם, כי דיין בעם ישראל – נדרש להרים ולסייע לכל אדם שנפל.

שימו לב! לדברי רש"י, דיני נזיקין באים להציל את האדם שלא יזיק לחברו. **לכתחילה:** כל אדם צריך ללמוד כיצד להימנע מנזק, לא ליפול! לעומת זאת, לדברי הרמב"ם, דווקא כאשר אדם נקלע למצב לא טוב – הוא זקוק לדיין שיציל אותו מיד עושו. זהו מצב '**דיעבדי**': דיני נזיקין נועדו לסייע לאדם בשעת צרה וקושי.

המהרש"א ב**חידושי אגדות** (בבא קמא ג ע"ב) מסביר, שחז"ל נקטו בביטוי 'אבות', משום שיש בכך רמז: ארבעת אבות הנזיקין המתרחשים אצל האדם – דומים הם ל"ארבעה אבות נזיקין ופורענות" הקיימים ב**דיני שמים**.

כל נזקי האדם, מלמד המהרש"א, מקורם בארבעה סוגים עיקריים של דיני שמים, שהם ארבע מגפות רוחניות המגיעות לעולם מלמעלה, בידי שמים: **השור** – שדרכו לחרוש, רומז לנזקי רעב. **שן ורגל** – רומזים לנזקי תבואה. **הבור** – רומז לנזקים של חולי, **המבעה** – רמז לכוחו של עשיו הוא אדום (מתאים לשני הפירושים של מבעה, אדם ושן), ו**ההבער** – אלו נזקי אש.

לדבריו, משנתנו עוסקת בנזקים מצויים, ואף רומזת ל'מלכות הרשעה' היא אדום. בהמשך, הגמרא גם נותנת רמז לדרך ההתמודדות הנכונה עם מלכות אדום, בהזכרת הפסוק מישעיה (כא, יב): "אם תבעיון בעיו". 'בעיא' זוהי תפילה, כוח הפה המיוחד לישראל במאבק מול עשיו, ככתוב (בראשית כז, כב) "הקול קול יעקב והידים ידי עשיו", אשר בכוחו להצילנו גם עתה, מיד מלכות עשיו.

אם כן, מדברי המהרש"א עולה, שלכל הנזקים הנגרמים ע"י ממון האדם – יש שורשים רוחניים, הקרויים 'נזקי שמים', נזקים הבאים מלמעלה. כל נזק שמתרחש בעולם – קשור לסוג נזק הבא מלמעלה.

לפיכך, אומר המהרש"א (חידושי אגדות שבת לא ע"א), **הישועה** השייכת לעיסוק בסדר נזיקין היא **בקשה מריבוננו של עולם, שיציל אותנו מנזיקין** אלו. זהו פירוש נוסף לדרשה 'ישועות'. כל אדם זקוק לישועה באופן אישי – כדי שלא יפגע מה'נזיקין' למיניהם. לימוד מסכת וענייני נזיקין – מהווה תפילה להינצל מעניינים כאלו.

לסיכום:

מהותו של סדר נזיקין היא **"ישועות"**. 'נזיקין' הם **עניין קשה ומזיק**, ועלינו להתרחק מהם. בלימוד סדר נזיקין אנו מבקשים להביא לעצמנו ולכל העולם – 'ישועה' מאותם 'נזיקין'.

♦ דיני נזיקין מסייעים לאדם שניזוק, לקבל פיצוי על הנזק, באמצעות הדיינים (ע"פ רמב"ם).

♦ בנוסף, דיני נזיקין מלמדים אותנו כיצד לא להיכשל ולהזיק לזולת (ע"פ רש"י).

♦ כמו כן, דיני נזיקין רומזים, שעלינו להתפלל ולבקש להינצל מ'נזיקין' הבאים מלמעלה (ע"פ מהרש"א).

ב. "משפטי ה' אמת"

הקומה הבאה, המבוססת על דברי המדרש, מעמיקה ומבארת כי ל'נזיקין' ישנה משמעות **חיובית**. זאת, לעומת הקומה הקודמת, המבוססת על התלמוד הבבלי, לפיה – 'נזיקין' הוא עניין קשה ומזיק.

דוד המלך מונה שש מעלות בדברי התורה (תהילים יט, ח-י): **"תורת ה' תמימה משביב נפש, עדות ה' נאמנה... פקודי ה' ישרים משמחי לב, מצות ה' ברה מאירת עינים. יראת ה' טהורה... משפטי ה' אמת צדקו יחדו"**.

אומרים על כך חז"ל במדרש רבה (פרשת נשא יג, טו):

אמר רבי תנחומא: (תהילים יט) תורת ה' תמימה וגו' - (ש)זה סדר נשים שמזהיר על האדם לפרוש מן הערוה כדי להצילו מן המיתה... עדות ה' וגו' - זה סדר זרעים שאדם מאמין בחייו של עולם וזורע, פקודי ה' וגו' - זה סדר מועד שיש בו כל המועדות שכתוב בהן ושמחת בחגך, מצות ה' וגו' - זה סדר קדשים שהוא מאיר עינים בין חולין לקדשים, יראת ה' טהורה - זה סדר טהרות שהוא מפריש בין טומאה לטהרה, **משפטי ה' וגו' - זה סדר נזיקין** שיש בו רוב הדינים.

דוד המלך רומז בפסוקי "תורת ה' תמימה" לששה סדרי משנה. סדר נזיקין – רמז במילים "משפטי ה'", משום שהוא עוסק במשפטים, דיני ממונות שבין אדם לחברו.

אולם, יש להבין: מדוע הסדר של ששת הסדרים כאן שונה מהסדר שאנו מכירים? במדרש שלפנינו הסדרים מנויים כך: נשים, זרעים, מועד, קדשים, טהרות, נזיקין. מהי משמעות הדבר? מדוע סדר נזיקין הוא אחרון?

בספרו המפורסם '**תוספות יום טוב**' על המשנה כותב רבי יום טוב ליפמן הלר ('הקדמה לנזיקין') בהקשר זה, שאכן ספר קדמון בשם 'כף נחת' **שינה את סדר** הסדרים במשנה, ומנה את סדר נזיקין בסוף הש"ס. אולם, ה'תוספות יום טוב' מציג הסבר מעמיק משלו:

דוד המלך בתהילים מתאר תקופה בה ישראל יושבים על אדמתם, אז ה'**נזיקין** לא היו **מצויים**, ולפיכך, באותו זמן – סדר נזיקין היה **המאוחר ביותר**, בסוף הש"ס. זה לא היה רלוונטי אז...

לעומת זאת, ישעיה שחי קרוב יותר לזמן החורבן, ואף התנבא אודותיו, רומז בפסוק (לג, ו) "והיה אמונת עתידך..." לששת הסדרים – בסדר שאנחנו מכירים. קדשים וטהרות – נמצאים בסוף, הם נהיו פחות רלוונטיים. עכשיו הזמן לעסוק בעניינים כמו נזיקין, פתאום הם יותר מצויים, למרבה הצער. לפיכך, סדר נזיקין נמצא באמצע הש"ס, כפי שהתרגלנו.

ניתן לומר, שה'תוספות יום טוב' מלמד כאן עניין עקרוני: **מבט ארצישראלי – מציב את ענייני המשפט והדינים שבין אדם לחברו – אחרונים, בסוף התורה**, שהרי אין בהם צורך כל כך.² **מבט 'גלותי'**, לעומת זאת – מציב את המשפט **במרכז**, שהרי יש בהם צורך גדול. (לולא הדבר נכתב – אי אפשר לאומרו...)

מכל מקום, עלינו להבין – מה האמירה של חז"ל בכך? איזו משמעות יש ל'נזיקין' – כאשר הדגש הוא על "**משפטי ה'**"?

נתבונן בפסוקים בפרשת יתרו (שמות יח, טו-טז), בתיאור דרכי המשפט של משה רבנו:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לְדֹרֵשׁ אֱלֹהִים. כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי, וְשִׁפְטֹתַי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרָתוֹ.

2. הבנה יסודית זו – נזכרת כבר בדברי הרמב"ן בפירושו לתורה, על הפסוק (ויקרא כו, ו) "והשבתי חיה רעה מן הארץ". כותב הרמב"ן, שהכוונה היא שהחיות לא יזיקו כלל, משום שארץ ישראל תתעלה לדרגה של קודם החטא – אז אין שום חיה יכולה להזיק לאדם. שבע החיות בזמננו לטרוף זו את זו – התחיל בעקבות חטא אדם הראשון.

מה נאמר כאן? יתרו חושב שכל מהות המשפט היא רק הכרעה בענייני נזיקין, ושאר דיני ממונות שבין אדם לחברו. לפיכך, הוא מוכיח את משה, וטוען (שם יד): "מִדּוּעַ אֲתָהּ יוֹשֵׁב לְבִדְדְךָ וְכָל הָעָם נֹצֵץ עָלֶיךָ מִן בֶּקֶר עַד עֶרֶב?" בפסוקים אלו, עונה לו משה רבנו: הם באים אלי – לדרוש אלוקים!

משה רבנו אומר: אני נגש למשפט, לדיני נזיקין – לא רק מתוך רצון לפשר בין אדם לחברו, אלא על מנת **לענות על דרישתם** הגדולה: **"לדרוש אלוקים"**.

מתוך המציאות המורכבת – עולה דרישה: להבין מהו דבר ה' המתאים – לכל רגע ולכל מצב נתון.³ משה רבנו מוכן להתאמץ עבור כך: **"וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים..."** – לפרסם, להסביר, לתת מענה פשוט ומדויק – מתוך שאיפה ש"כולם יִדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלָם" (ירמיה לא, לג).

סדר נזיקין, אם כן, איננו רק "ישועות", ודרכי הצלה מנזקים שונים. סדר נזיקין הוא **"משפטי ה'"** – הודעת דבר ה' בעולם.

אמנם מקומו של סדר נזיקין (בזמן אידיאלי) הוא בסוף התורה, אבל החשיבות שלו עצומה, והיא בוודאי 'לכתחילה': **ללמוד ולהבין – כיצד התורה מסדרת את כל המציאות**, כיצד היא מתייחסת ויורדת לפרטי פרטים של מקרים ומצבים אפשריים. האפשרות לדעת ולהבין מהי **'דעת תורה' בכל פרט** בחיי העולם הזה – זוהי זכות שהיא גם חובה גדולה!

לסיכום:

עניינו של סדר נזיקין הוא **"משפטי ה'"**. מכיוון שהוא עוסק בעניינים לא מצויים (בעזרת ה') – מקומו, לכתחילה, הוא **בסוף ששת הסדרים**.

המהות של סדר נזיקין היא **"להודיע את חוקי האלוקים"** – הופעה גדולה ופרסום של דבר ה' בעולם. מגמת דיני נזיקין היא ללמד אותנו מהו רצון ה' בכל מצב ובכל מקרה. זוהי משימה חשובה עד מאוד.

3. לימוד ענייני נזיקין מפגיש אותנו עם המוסר האלוקי, גם כאשר אנחנו עוסקים בדינים שלכאורה אינם מובנים, היסוד הוא ברור: המוסר האלוקי – איננו בהכרח מתאים להגיון האנושי החברתי הרגיל.

ג. "קרובה ישועתי לבוא"

הקומה השלישית מתמקדת בכלל ישראל ובגאולה העתידה, ומבוססת על דברי הזוהר הקדוש.

הנביא ישעיהו מלמד כי חורבן ירושלים ובית המקדש קשור לקלקול הדינים והמשפטים, וכן הגאולה והבניין קשורים לתיקון ענייני הדין, ככתוב (ישעיה א, כז): "ציון במשפט תפדה וְשָׁבִיָּה בְצִדְקָה".

חיבור הגאולה עם ענייני ה'נזיקין' מודגש בעיקר בדברי הזוהר הקדוש. זוהי התבוננות אחרת לגמרי. הזוהר בפרשת בלק (דף קצח ע"א) פותח בפסוק נוסף מישעיהו (נו, א): "כֹּה אָמַר ה' שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צִדְקָה, כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לְבֹא וְצִדְקָתִי לְהַגָּלוֹת". משמעותו הפשוטה של הפסוק היא, כי תיקון ענייני המשפט מהווה תנאי חשוב ביותר כדי להביא גאולה.

רב המנונא בזוהר (שם), מקשר את הפסוק הזה לשלוש המסכתות – ה'בבות' של מסכת נזיקין.

מדבריו עולה, כי ישנו מהלך פנימי לשלושת ה'בבות' – המתאים ללשון הפסוק: משפט, צדקה, וישועה. בבא קמא – קרויה 'משפט' על שם נזיקין הנעשים בזדון או בפשיעה, בבא מציעא – קרויה 'צדקה' הנעשית עם מי שאיבד דבר מה, ואילו בבא בתרא – קרויה 'ישועה' הנעשית בין שכנים או שותפים.

ניתן לומר, אם כן, שהמהלך הרמוז בסדר נזיקין – משפט, צדקה, וישועה – הוא מהלך לאומי משמעותי, המלמד את הדרך לגאולת עם ישראל.

נחזור לענייננו, משמעות ה'נזיקין'. מדברי הזוהר עולה אמירה מופלאה: על מנת להביא גאולה שלמה – הכל צריך להיתקן. כל ענייני הממון שבין אדם לחברו – צריכים להתיישב היטב, משום שהגאולה צריכה להיות בכל הרמות, ולכלול גם את הדיונים ה'קטנים' שבין אדם לחברו.

בשונה מזמן הגלות, בזמן הגאולה – ענייני החומר השונים – יתחברו וישמשו אף הם את ענייני הרוח והקודש. כמו כן, תיקון החברה – מוביל לאחדות פנימית בעם, שגם היא ממרכיבי הגאולה.

הדבר מוזכר גם בספר 'קול התור' בשם הגאון מווילנא, כי אחד מתיקוני הגאולה הוא – תיקון המידות והמשקלות, כמו גם כל הרבדים של מערכת המשפט.

עתה, נברר לעומק – מדוע הגאולה תלויה דווקא בתיקון ענייני ה'נזיקין'?

לשם כך, נתבונן במאמרי חז"ל העוסקים בבריאת העולם, ונשים לב כי ה'נזיקין' רמוזים כבר בראשית הבריאה, עוד לפני החטא והקלקול.

ספר **תיקוני זוהר** (תקונא עשיראה דף קמז ע"א) מלמד, שבראשי התיבות של המילה 'בבא' יש רמז לפסוק הראשון בתורה: "**בראשית ברא אלקים**"⁴.

בכך, חז"ל מדגישים שענייני נזיקין ושאר דינים שבין אדם לחברו – רמוזים בתחילת התורה, בבראשית, בתחילת בריאת העולם, וכמו שנאמר "דרך ארץ קדמה לתורה", "עולם – חסד יבנה" (תהילים פט, ג).

מדרש **בראשית רבה** מוצא קשר בין המצבים שהיו קודם בריאת העולם "תוהו ובוהו..." – לבין המלכיות ששעבדו את ישראל. זה לשון המדרש (פרשה ב):

רבי שמעון בן לקיש פתר קרייה **במלכיות**.

והארץ היתה **תהו** – זו **בבל** (ככתוב – ירמיה ד, כג) ראיתי את הארץ והנה תהו.

ובהו – זה **מדי** (ככתוב – אסתר ו, יד) ויבהילו להביא את המן.

וחשך – זו **יוון** שהחשיכה עיני ישראל בגזרותיה...

על פני תהום – זו **מלכות הרשעה** הזו, מה תהום הזה אין לו חקר כך מלכות הרשעה אין לה חקר.

ורוח אלהים מרחפת – זה רוחו של משיח...

אם כן, בפסוק "והארץ היתה תוהו ובוהו..." יש רמז לארבע המלכיות ששלטו על עם ישראל במהלך ההיסטוריה, הלא הן: בבל, מדי, יוון ורומי ("מלכות הרשעה" בפי חז"ל). המדרש מוסיף, כי המשך הפסוק "ורוח אלקים מרחפת" רומז לרוחו של משיח, שעתיד למלוך אחרי אותן מלכיות. עוד מראשית הבריאה, רוחו של משיח – 'מנשבת' ועומדת כנגד ארבע המלכיות.

המהר"ל בספרו **נר מצוה** (עמ' ז-ט) מסביר, כי ארבע המלכיות מהוות חלק מהותי

4. עוד כותב התיקוני זוהר (שם), כי בכל אחת מהמילים "בראשית ברא אלקים" נמצאת האות א'. שלוש אותיות אלו. רומזות לשלושת ה'בבות', משום שהא' מופיעה פעם בתחילת המילה (- אלקים), פעם באמצעה (- בראשית), ופעם בסופה (- ברא).

מבריא את העולם. זהו "סדר העולם" בלשוננו, כך נברא העולם, כך הוא צריך להיות, זה לא במקרה. לדבריו, המספר ארבע בהקשר זה – מסמל את הפירוד בעולם, כמו ארבע רוחות העולם העומדות נפרדות, לעומת ארבע אותיות השם (הו"ה) המסמלות אחדות.

על פי דברי המהר"ל ניתן לומר, כי ארבע המלכויות – רומזות לארבעה **אבות נזיקין רוחניים**, המהווים מקור של כל מיני הנזק הקיימים בעולם.⁵ לכל אחד מסוגי הנזקים – יש מקום, תפקיד ומטרה בעולם – מדוע ולא יזיה צורך הוא קיים...

אם כן, ה'נזיקין' נבראו יחד עם הבריאה כולה. משום כך, תיקון העולם – תלוי גם בתיקון ענייני ה'נזיקין' הקיימים בו.

המהר"ל ממשיך ומתאר את הדרך לתיקון העולם: ארבע המלכויות צריכות להתחבר ולהתקשר לעם ישראל "**עד שיהיה הכל אחד**". מלך המשיח המוזכר במדרש – מסמל את האחדות, הבאה לאחר תיקון ארבע המלכויות, "אז יהיה העולם **בשלמות** כמו שראוי שיהיו".

התורה פותחת ברמז לארבע המלכויות וכנגדן "רוחו של משיח", על מנת ללמדנו שהדרך לתיקון העולם – ראשיתה בפירוד, במציאות של כוחות מזיקים, וסופה באחדות ושלמות.

מדברי המהר"ל עולה יסוד נפלא: לכל נברא יש תפקיד חיובי ומועיל בעולם, אמנם – הוא עשוי 'ליפול משם', ואז הוא הופך להיות מזיק.

מדוע 'ראוי' שהמלכויות יתחברו לעם ישראל? משום שבשורש – התפקיד שלהן הוא חיובי ורצוי. מתי הן הפכו להיות מזיקות? רק כאשר נפלו וירדו מהשורש שלהן.

זו הבנה חדשה לגמרי: **ה'נזיקין' נבראו לכתחילה!** אלו הם **כל הפעולות וכוחות היצירה והעשייה** הקיימים בעולם. אכן, בתהליך הבריאה, לאחר החטא – הם הלכו והתרחקו משורשם, וכך נהיו 'ארבע מלכויות', 'ארבע אבות נזיקין' – רוחניים ואף גשמיים.

אולם, המגמה הגדולה היא: "**שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט ... כִּי קְרוּבָה יְשׁוּעָתִי לְבֹא**". **העיסוק המפורט בדיני נזיקין – מחזיר ו'מעלה' אותם לשורשם** הראשוני, לתפקידם המיוחד בתיקון העולם.

5. ראה ביטוי זה בדברי המהרש"א לעיל.

כשנוצרה הבריאה, נוצר עמה גם החיסרון, אבל לבסוף – הכל חוזר לשורש, הכל מתאחד יחד. כשם שארבע המלכויות סוללות את הדרך ל"רוחו המאחדת של מלך המשיח", כך לימוד ענייני ה'נזיקין' – מסייע להופעת מלכות ה' בעולם, ע"י בירור והבנת המקום הנכון של כל אחד מהכוחות הקיימים בעולם.

דיני נזיקין מקבלים כאן משמעות עמוקה ומיוחדת: הלימוד והבירור של דינים אלו סולל את הדרך לתיקון העולם, משום שהלימוד מחבר את ה'נזיקין' – לשורש הרוחני שלהם, לסיבה האמיתית לשמה הם נבראו. עכשיו אנחנו מבינים שאלו בכלל לא 'נזיקין'! אלו פרטים וחלקים יסודיים בבניין העולם.

אם כן, סדר נזיקין – איננו רק דרך להימנע מקלקול או נזק שהתרחש; איננו הופעת דבר ה' בתורה בלבד; הוא מצביע על **הדרך לתיקון כל חלקי העולם ולהופעת מלכות ה' באופן השלם ביותר.**

לסיכום:

הגאולה תלויה בתיקון ענייני המשפט, ובכללם מערכות המשפט וכל הפרטים שבין אדם לחברו.

'נזיקין' הם חלק בלתי נפרד מהבריאה. **בשורש, יש להם משמעות חיובית** – תיקון העולם במובנים שונים, אך הם 'נפלו' והגיעו למצבם הנוכחי, בו הם מזיקים ומפריעים לכולנו.

הלימוד והעיסוק בדיניהם – מחזיר את ה'נזיקין' לתפקידם הנכון והרצוי, ולפיכך, הוא חלק חשוב מתיקון העולם והגאולה.

ד. "ארבעה אבות ישועות"

נלמד עתה מאמר נפלא של רבי משה סופר, **החת"ם סופר**. מאמר זה הוא 'שיחת פתיחה' ללימוד מסכת בבא קמא בישיבתו הגדולה בפרשבורג (נדפס בתחילת חידושי לב"ק). **החת"ם סופר** משלב כאן נגלה ונסתר, ופותח פתח להבנת משמעות ה'נזיקין'.

המאמר פותח בדברי הרמ"ע, **רבי מנחם עזריה מפאנו**, מגדולי גורי האריז"ל, מחבר ספרים רבים כמו עשרה מאמרות, יונת אלם, שו"ת ועוד. בספרו **עשרה מאמרות**

(מאמר חקור דין חלק א פרק ג) הוא כותב אודות המשנה "ארבעה אבות נזיקין":

... ונשמר התנא בצדק שלא להוציא מפיו הוי"ה לנזקין - נוטריקון שלהם שבמ"ה, **שור בור** מבעה הבער, והיא עיר קטנה אחרונה לערי הכנעני בעבר הירדן, שכנגדה עיר הקודש, ושם העיר מיום ה' שמה (יחזקאל מח, לה) ... סוף סוף **קילוסו של הקב"ה עולה מכולן** ...

הרמ"ע מפאנו מלמד, כי ראשי התיבות של ארבעת אבות הנזיקין הם: **שבמה**. מה משמעות המילה הזו? זוהי עיר קטנה בעבר הירדן, שנבנתה על ידי בני ראובן, ככתוב בפרשת מטות (במדבר לב, לז-לח): "**וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת חֶשְׁבֹּן וְאֶת אֶלְעָלָא ... וְאֶת שְׁבִמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת הָעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ**".

הרמ"ע מסביר, שהעיר זו, שבמה – רומזת לירושלים עיר הקודש. מדוע? המילים האחרונות בספר יחזקאל הם: "**וְשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם ה' שְׁמָה**", בפשטות הכוונה לירושלים, כך היא תקרא לעתיד לבוא. מה הקשר אלינו? **שמה** מזכיר את **שבמה**, אך ללא ב'.

לדברי הרמ"ע, ארבעת אבות נזיקין – שייכים גם הם לקדושה, לירושלים, לשם הוי"ה. "קילוסו של הקב"ה עולה מכולן" – **גם על ידי ה'נזיקין' למיניהם גדל כבוד ה'**, גם הם חלק מהתמונה האלוקית. ה'נזיקין' אמנם נמצאים בצד, בעבר הירדן, אך צריך גם אותם.

בעקבות דברי הרמ"ע מפאנו הללו, כותב **החת"ם סופר**:

... וכלפי **שאמר הגאון ז"ל** שארבע קליפות אלה המה נגד ירושלים עיה"ק (ו)ז' אותיות הוי"ה, על כן אומר אני, **שארבעתן יש להם מציאות בקדושה**.

לדבריו, מכיוון שהשורש של אבות הנזיקין הוא באותיות שם הוי"ה, יש לומר, שלכל אחד מארבע אבות הנזיקין – יש מקום בקדושה. הוא מונה והולך ארבע מדרגות גבוהות של לימוד תורה – הרמוזות באבות הנזיקין:

♦ **שור** – רומז ללימוד מתוך קבלת **עול תורה**, וכן רמז **ליוסף** הצדיק שנקרא שור ("בנות צעדה עלי שור" בראשית מט, כב). כמו כן, הוא רומז לאחת מחיות המרכבה העליונה.

♦ **בור** – רומז ל"**באר מים חיים בקדושה**", העומד כנגד "והבור ריק אין בו מים" (שם לז, כג). יש כאן רמז לחכמה עצומה ממנה 'נובעים' דברי תורה.

♦ **מבעה** – רומז לעיסוק ב**סתרי תורה**. הגמרא (דף ג ע"ב) מלמדת שמבעה

הוא שן, מפני שיש בה גילוי וכיסוי. בדומה לכך, בעלי סתרי תורה – "מגלים דברים שכיסה עתיק יומין".⁶

♦ **הבער** – רומז לאור גדול, הארה אלוקית, כמו שאמרו חז"ל (נדרים ח ע"ב) על לעתיד לבוא: "הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה - צדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה".

אבות הנזיקין, אם כן, רומזים לדבקות בקב"ה במדרגות שברומו של עולם. לכל אחד מה'נזיקין' – יש משמעות רוחנית בתורה, בקדושה, בעבודת ה'.

החת"ם סופר מוסיף ומחבר את כל רמזי אבות הנזיקין:

וכל אלה מרומזים בשמו של משה רבינו ע"ה טרם נולד (בראשית ו, ג) **"בשגם"** הוא בשר ... ור"ת בשגם - באר שור גילוי מצפונים, הרי **ארבע אבות ישועות** מרומזין כאן. וכשנולד ונמשה מן המים קראתהו **משה** - ר"ת מבעה שור הארה, ולא צריך לרמוז באר מים כי מן **המים** משיתיהו ושמו רומז עליו. וזהו **שם העיר מיום ה' שמה - אותיות משה** הנ"ל...

חז"ל מספרים (חולין קלט ע"ב) על מספר שאלות שנשאל רב מתנה ע"י "פפונאי". אחת השאלות היא: "משה מן התורה מניין?" היכן רמוז בתורה שעתיד להיות משה רבנו? ענה להם רב מתנה: משה רמוז בראשית הבריאה, בפסוק (בראשית ו, ג) "בשגם הוא בשר". מאמר זה דורש הסבר.

רש"י (שם) מסביר, שהמילה **בשגם** עולה בגימטריה משה, וכיוון שנאמר באותו פסוק "והיו ימיו מאה ועשרים שנה" וכך היו ימי חיי משה – יש בכך רמז למשה העתיד להיוולד.

החת"ם סופר מוצא רמז במילה הזו: **"בשגם"** – ראשי תבות: באר, שור, גילוי, מצפונים. אלו הם ארבעת הרמזים שהובאו לעיל: בור, שור, שן (שיש בה גילוי וכיסוי) ואש (אור נסתר שמופיע). משה רבנו, כבר בשורשו – כולל את ארבעת אבות הנזיקין – במשמעות החיובית שלהם.

6. ע"פ דברי הגמרא (פסחים קט ע"א) על הפסוק בישעיה (כג, יח) "ולמכסה עתיק": מאי "למכסה עתיק"? זה המכסה דברים שכיסה עתיק יומין, ומאי צינח? סתרי תורה.

ממשיך החת"ם סופר, גם כאשר משה נולד ונקרא בשמו "משה" – עדיין הרמז הנ"ל נמצא בשמו: **משה** – ראשי תיבות: **מ**בעה **ש**ור **ה**ארה. הפרט שחסר כאן הוא המים (באר - בור), אך גם הם רמוזים בשמו, שהרי נאמר (שמות ב, י): "וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר, כִּי מִן הַמִּים מְשִׁיתָהוּ".

עניין זה מתחבר לדברי הרמ"ע מפאנו שהובאו בתחילה, שאבות הנזיקין רמוזים בשמות "שבמה" (עיר של בני ראובן) ו"שמה" (ירושלים לעתיד לבוא), שהרי גם "משה" הוא אותיות "שמה".

מדבריו עולה, כי בשעה שמשה רבנו, המנהיג שנמשה מהמים, חוזר למצרים, ובא לגאול ולהושיע את ישראל – מופיע אז בגלוי השורש העליון של ארבעת אבות הנזיקין, בסוד השם מש"ה (מבעה, שור הארה). אבות הנזיקין נקראים אז "**ארבע אבות ישועות**". זהו עומק דברי החת"ם סופר.

ארבע **אבות** אלו הם בוודאי כנגד **ארבע לשונות של גאולה** המפורשים בכתוב (שמות ו, ו-ז), וכן **ארבע כוסות** הנהוגים בליל הסדר⁷, ואף כנגד **ארבעה חרשים**⁸ העוסקים בבניין בית המקדש השלישי והגאולה העתידה במהרה בימינו.

נסיים בדברי הרב יצחק זילברשטיין (חשווי חמד בבא קמא ב ע"א):

... ויש ללמוד מכך **שמצוה לעסוק בד' אבות מזיקין** אלו, כדי שיוחלשו הקליפות ו**תגדל תפארתה של ירושלים** עיר הקודש.

אומר הרב זילברשטיין: כשאתה לומד בבא קמא "ארבעה אבות נזיקין" – אתה עוסק בבניין של גאולה, משום שבכך – אתה מחזיר את ה'נזיקין' לשורשם העליון.

סדר נזיקין – בא להושיע את האדם שלא יפול, וכן לגלות תורה בעולם, ויותר מכך – להחזיר את העולם להיכן שהוא צריך להיות – לגאולה שלמה בקרוב, במהרה בימינו. אמרנו כן יהי רצון.

7. ראה רש"י לפסחים צט ע"ב ד"ה ארבע, שארבע כוסות נתקנו כנגד ארבע לשונות של גאולה.

8. על הפסוק (זכריה ג, ג) "ויראני ה' ארבעה חרשים" אומרים חז"ל (סוכה נב ע"ב): מאן נינהו ארבעה חרשים? אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: **משיח בן דוד, ומשיח בן יוסף**, ואליהו, וכהן צדק. ופירש רש"י שם: משיחים - שניהם חרשים לבנין בית המקדש, **אליהו** - חרש אבן שבנה מזבח בהר הכרמל ומצינו שהוא עתיד להשתלח. וכהן צדק - הוא **שם בן נח**, ונקרא חרש, ויחזק חרש את צורף (ישעיה מא, ז)... על שם בנין התיבה שבנה עם אביו.

"אבות" ו"תולדות"

הרב אלישע ינון

א. הקדמה

כאשר ניגשים לדף הראשון במסכת בבא קמא, הדבר המרכזי ביותר הוא העיסוק של הגמרא ביחס 'אבות הנזיקין' ל'תולדות' שלהם. נושא זה מעלה שאלות רבות – על עצם העיסוק בו.

כאשר אנו נפגשים עם הדיון הזה, עולות מספר שאלות:

- ◆ למה הגמרא שואלת: האם 'תולדותיהם' – כיוצא בהם או לא?
- ◆ מדוע הגמרא משווה זאת לנושאים אחרים, במטרה לבחון: האם ה'תולדות' כיוצא בהם או לא? הרי במידה ודין זה משמעותי לנזיקין, ניתן לדבר על כך כאן!
- ◆ מדוע הגדרת ה'נזיקין' היא דווקא באופן של 'אבות' ו'תולדות', ולא באופן ישיר – ע"י הסבר אודות קרן, רגל, שן, בור, אדם, אש...

'תורת ארץ ישראל' מבקשת לבנות קומה נוספת בלימוד הגמרא מעבר ללימוד פשט הסוגיה: הבנת והכרת הנשמה הפנימית – אשר מניעה ויוצרת את צורת הכתיבה, כמו גם את תנועת החיים המונחת בתוך גופי התורה, ובפרט ב'הוויות אביי ורבא'. חשיבה כזו כוללת חיפוש של **המשמעות הרוחנית והמוסרית** – המסתתרת בעומק סוגיות הגמרא.

במאמר שלפניכם נעשה ניסיון למצוא את המשמעות הרוחנית הטמונה בדברי חז"ל. כמובן שלימוד באופן כזה איננו תחליף ללימוד הסוגיה בעיון עם כל דברי הראשונים והאחרונים, כנהוג בישיבות. הלימוד המוצג כאן הוא תוספת על גבי הלימוד המקובל, תוספת שיש בה ברכה וחידוש.

אחד הכלים המשמעותיים בלימוד 'ארץ ישראל' הוא **הבנת מבנה הסוגיה** לעומק. זאת, על ידי **התבוננות במגמה** הניכרת מתוך סגנון דברי הגמרא, כמו גם בתהליך הדין.

נתבונן במבנה הכללי של הסוגיה שלנו, ומתוך כך, ננסה להבין את המגמה הנסתר של הגמרא. השלבים היסודיים בסוגיה הם:

- א. שאלה: האם 'תולדותיהם' של ה'אבות' – דומים להם או לא?
- ב. השוואה ל'אבות' ו'תולדות' המופיעים בהלכות שבת.
- ג. השוואה נוספת לדיני טומאה.
- ד. חזרה לשאלה בקשר לענייני נזיקין.
- ה. בירור – מהם ה'תולדות' של 'אבות' הנזיקין, ויחסם לשאלה הנ"ל.

לאחר שהגדרנו את מבנה הסוגיה, נתבונן ב**מושגים המרכזיים** המצויים בה, ובעזרתם, ננסה להבין את משמעות מבנה הסוגיה כולה.

מושגי היסוד שניתן 'למרק' ולהדגיש כמושגי מפתח בסוגיה שלנו:

- ♦ 'אבות'.
- ♦ 'תולדות'.
- ♦ 'כיוצא בהם או לא'.

כל הדיון של הגמרא סובב סביב מושגים אלו, ודרכם עשויות להתברר לנו נקודות חשובות.

ב. משמעות 'אבות' ו'תולדות'

עתה, נתמקד במושגי היסוד הללו וננסה למצוא את **משמעותם הרוחנית** – על פי המקורות.

המקורות הראשוניים אותם נעדיף, יהיו לרוב, פסוקי התורה, או התנ"ך כולו. הפסוקים, שהם שורש כל התורה – עשויים לשפוך אור ולהוביל להסבר פנימי ועמוק

על מהותם של מושגים שונים. ניתן לשים לב למושגים שונים המוזכרים בתורה, תוך כדי התייחסות מתאימה למהותם הרוחנית והפנימית.⁹

המושג **אבות**, נזכר לראשונה בתורה, בפרשת בראשית (ב, כד):

עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבֶשֶׁר אֶחָד.

הקשר ראשוני זה למונח אבות, הינו מפתח המסייע לנו להבין את המשמעות של 'אב' ו'תולדתו'.

בכל עניין בעולם, ישנה **מציאות מקורית** – ה'אב', המבטאת את השורש והיסוד של אותו עניין. לעומת זאת, ישנו 'בן' – מעין העתק של ה'אב', הנראה לכאורה, מאוד דומה לו. אפשר להוסיף ולומר, שהנטייה הטבעית שלנו היא, לרצות ולצפות שה'בן' יהיה דומה לחלוטין ל'אב'.

שימו לב! **בשאלה זו** עוסקת כאן הגמרא: האם ה'תולדות' דומים ל'אבות' שלהם או לא?

אכן, כבר מהפסוק הראשון בתורה שעוסק בכך, אנו למדים, שההוראה הראשונה המופיעה בקשר ל'אב' ו'תולדתו' היא: **"יעזוב איש את אביו"**! כלומר, יש צורך בפירוד בין אב לבנו.

הנטייה והמחשבה הטבעית שלנו מעדיפה, כאמור, דמיון בין ה'אב' ל'תולדתו'. בעינינו, זה נראה מאוד אידיאלי. אולם, התורה כאן מלמדת, שיש עניין ואף מצווה – שה'תולדה', הבן – **יעזוב** את אביו ואת אמו, **על מנת ליצור לו עולם עצמאי משלו**.

העולם החדש של הבן נוצר ע"י זוגיות, מורכבות. כאשר אדם הראשון כבר לא היה לבד בעולם, וגילה שלצדו יש אישה, הוא אמר (שם ב, כג): "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי".

התורה מציבה אידיאל של עזיבת ההורים, פירוד בין ה'אבות' ל'תולדות' – על מנת שגם ה'תולדות', הבנים – יוכלו להפוך להורים, היוצרים בהתאחדותם חיים חדשים. כך, ה'תולדות' – יוצרים אפשרויות נוספות לממש את הרעיונות שלהם, והופכים להיות גם הם – 'אבות'.

9. לדוגמה: ה'קניין' המוזכר בדיני קידושין מעלה שאלות מורכבות רבות. אך כאשר נתבונן במושג 'קניין' כפי שהוא מוזכר לראשונה בתורתו של בורא עולם ("קניתי איש את ה" – בראשית ז, א) – יפתרו שאלות רבות.

את המושג '**תולדות**' (ולא בנים) אנו פוגשים בפעם הראשונה בבראשית (ב, ד):

אַלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם, בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹקִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם.

יש כאן דבר מעניין! ה'תולדות' נזכרים לראשונה, רק עם סיום הבריאה והופעת השבת. מיד לאחר תיאור השבת – התורה מדברת על **תולדות** השמים והארץ. דבר פלא הוא, שפעם ראשונה שמוזכרים בתורה 'תולדות' זה יחד עם השבת. בדומה לכך, גם הגמרא שלנו מזכירה 'תולדות' – בקשר להלכות שבת.

את הפסוק "אלה תולדות..." ניתן להבין כך: הקב"ה יצר ועשה ארץ ושמים, ולהם – נוצרו תולדות. תולדות אלו פיתחו הלאה את הבריאה כולה – מכוח ציוויו של הבורא. אולם, הלשון 'תולדות' בפסוק הזה – הוא במשמעות של תוצר, ולא במובן של בן, ענף.

הלשון 'תולדות' בהקשר של הורים וילדים מופיע מספר פעמים בספר בראשית. נתבונן בשני פסוקים סמוכים העוסקים בבניו של אברהם אבינו:

(כה, יב) וְאַלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֲבִרְהָם אֲשֶׁר יָלְדָהּ הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאֲבִרְהָם.

(כה, יט) וְאַלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק.

מפסוקים אלו עולה תיאור של שני סוגי ילדים:

האחד – האימא היא מרכז החיים עבורו. זהו ישמעאל, עליו נאמר "אשר ילדה הגר המצרית..." הוא מאוד קשור לאמו, יתכן והוא אף ממשיך את דרכה.¹⁰ השני, לעומת זאת – מחובר בעיקר לאביו. זהו יצחק, ככתוב "יצחק בן אברהם – אברהם הוליד את יצחק". יצחק ממשיך את אברהם, אין הפסקה באמצע.

אם כן, ה'אבות' – מסמלים את השורש הפנימי של דבר מה, וה'תולדות' – את הענפים היוצאים מה'אב', את החלקים החיצוניים של אותו דבר.

10. "ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים" (בראשית כא, כא). אמו היא המחנכת שלו.

ג. היחס הרצוי בין 'אבות' ל'תולדות'

אנחנו רואים שהגמרא עוסקת כאן בבירור **היחס הנכון והמומלץ** בין 'אבות' ל'תולדות'.

אנחנו מוצאים ש'**אבות**' הם ה**שורש** של הדברים. לכל דבר בעולם יש שורש. הילד, ה'**תולדה**' – **קשור** במהותו **אל ה'אב'** שלו. ה'אב' הוא ה'סיבה', בלשון הראשונים – השורש והמקור של הבן. ניתן לדמות זאת גם לשורש וענף.

כמו כן, למדנו, שישנו צורך להפריד את ה'תולדה' מן ה'אב'.

בהקשר זה, הגמרא שלנו מציגה שאלה: האם ה'תולדות' הן **כיוצא בהם** (כמו ה'אבות') **או לא?**

בשאלה זו יש דגש הן על החיבור והקשר בין ה'אבות' ל'תולדות' ("כיוצא בהם") – מצד אחד, והן על הצורך בפירוד ביניהם ("לאו כיוצא בהם") – מצד שני.

לאחר שהבנו באופן כללי את המושגים, נחזור למהלך הסוגיה, וננסה לראות – כיצד הדברים שלמדנו באים לידי ביטוי.

הגמרא פותחת בקביעה, כי לאבות **הנזיקין** – יש '**תולדות**'. הגמרא מדייקת זאת מהמושג 'אבות' שהוזכר במשנה, אם יש 'אבות' – בוודאי צריכים להיות גם 'תולדות'.

מיד שואלת הגמרא: "כיוצא בהן או לאו?"

במילים אחרות: הגמרא מפגישה אותנו עם המחשבה שיש לנו בראש, בעצם השאלה שהיא מציבה לפנינו. בכך, היא דורשת מאתנו להתחיל לחשוב בעצמנו...

בשלב זה, בואו נהנה מהשאלה הכל-כך עמוקה שלפנינו. **כדאי להעלות זאת לדיון בכיתה:**

- ♦ האם ה'תולדות' (הילדים, אתם) צריכים להיות כמו ההורים? או לא כמו ההורים? זה טוב? זה לא טוב?
- ♦ מה היתרון בדמיון להורים? מה החיסרון בכך? מדוע שונות מההורים – חשובה עבורנו? מה החיסרון בכך?
- ♦ האם זה אפשרי בכלל שהחיצוניות תהיה מחוברת לפנימיות? האם יתכן ש'תולדה' תהיה כמו 'אב'?

חשוב להדגיש: חז"ל דיברו עלינו, על החיים שלנו. דיון כזה מאפשר לנו להתחבר לדברי חז"ל באופן הרבה יותר עמוק ורציני.

לא בחינם הגמרא עוסקת בבירור הזה! יש כאן מגמה של חז"ל: לברר את היחס הנצרך בין 'אב' ל'תולדה', להדגיש את ההבדל ביניהם – כדי שנדע שהם לא יכולים להיות שווים. ה'תולדה' – צריכה להיות ישות עצמאית.

ד. כמו שבת או כמו טומאה?

בשלב הבא בסוגיה, נראה שבדיון הזה ישנן שתי גישות: האחת, מזכירה יותר את דיני שבת, ואילו השנייה – דומה לדיני טומאה. חז"ל מלמדים אותנו, כי בענייני שבת – "תולדותיהן כיוצא בהן", ואילו בענייני טומאה – "תולדותיהן לאו כיוצא בהן".

נסה להעמיק: **מדוע** הגמרא הזכירה כאן את הנושאים הללו? עלינו **לגלות את המשמעות** המהותית והרוחנית של הנושאים הללו, לתת להם 'צבע', ובכך – למצוא את הערך המושמע, והנסתר בעומק דברי הגמרא.

אנחנו יודעים, כי **בשבת** – החומריות מחוברת אל הרוחניות, אל בורא עולם, לגמרי. העיסוק באוכל – נחשב 'עונג שבת', וגם תשמיש של איש ואשתו מהווה 'עונג שבת'.

חז"ל אומרים (ביצה טז ע"א):

אמר רבי שמעון בן לקיש: **נשמה יתרה** נותן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר (שמות לא, יז) שבת וינפש, כיון ששבת - וי אבדה נפש.

את הביטוי "נשמה יתרה" מפרש רש"י (שם) כך:

רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרווחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו.

מהות העונג בשבת היא חיבור הגוף והנפש, הצדדים הגשמיים והרוחניים שבאדם. בשבת ניתנו לנו כוחות המאפשרים להרגיש שאין סתירה בין הגשם לרוח, בין הפיזי

למופשט. לפיכך, האכילה בשבת – מצווה, התשמיש בשבת – מצווה.¹¹

כאשר המציאות החיצונית מחוברת לגמרי למציאות הפנימית העליונה – זהו מצב שלם. במצב כזה, מסתבר שאין שוני משמעותי בין ה'אבות' ל'תולדות'. ביחס ל'אבות' – ה'תולדות' הם ממש **כיצא בהם**. החיבור בין השורש הרוחני היסודי, הראשוני, ה'אב' – לבין ה'תולדות' שלו – יוצרים חיבור גמור ושלם.

כאן ניתן לפתח נקודות דיון נוספות אודות חשיבותה ועומקה של השבת.

דברי הגמרא אודות ההבחנה הקיימת בהלכות שבת בין 'אב' ל'תולדה' – נתבאר בהערה.¹²

בהמשך, הגמרא מזכירה את דיני **טומאה**. הטומאה מסמלת נתק של הגוף מבורא עולם. הטומאה נובעת ממוות של הגוף או מחסרונות אחרים המרחיקים את הגוף מהצד הרוחני שלו. לפיכך, הצד הרוחני שהוא השורש והיסוד של הקיום הגשמי – כמעט ולא מורגש – במצבים של טומאה.

זו הסיבה שאנחנו רואים הבדל עמוק ומשמעותי – בין 'אבות' ל'תולדות' בדיני טומאה. סוף סוף, מדובר על חוויה של ניתוק מהותי בין השורש של הדבר לבין הענפים שלו.

11. חז"ל אומרים (כתובות סב ע"ב): אשר פרינו יתן בעתו (תהילים א ג). אמר רב יהודה ...: זה המשמש מיטות מערב שבת לערב שבת. ופירש רש"י: מערב שבת - שהוא ליל **תענוג ושביטה והנאת הגוף**.

12. נוסף ונתבונן בדברי הגמרא: "מאי איכא בין אב לתולדה?" אם אכן בהלכות שבת – דין ה'אב' שווה לדין ה'תולדה' – מדוע התולדה נקראת בשם אחר? כנראה יש חילוק ופירוד כלשהו ביניהם.

התשובה של הגמרא קשורה לחטא, לחילול שבת. **החטא מסמל פירוד**, כלומר, ניתוק מבורא עולם, בוודאי בהקשר של שבת. כאשר אדם חוטא ב'אב' וגם ב'תולדה' שלו כאחד – חייב (חטאת) רק על האב ולא על התולדה. הגמרא מדגישה, כי במקרה זה ניכר ההבדל ביניהם: רק ה'אב' גורם חיוב, וה'תולדה' שלו – לא.

שימו לב! את הפירוד וההבחנה בין ה'אבות' ל'תולדות' רואים דווקא במקום שבו ה'תולדה' וה'אב' **מופיעים יחד**. רק כאשר הם קרובים מאוד זה לזה (מתרחשים ב'העלם' אחד) – ניכר ההבדל ביניהם.

משמעות הדבר היא: החיבור בשבת בין ה'אבות' ל'תולדות' הוא כל כך גדול, שההבדלה ביניהם ניכרת רק בזמן חטא – כאשר הם מצטרפים זה לזה, או אז – החטא, הניתוק מבורא עולם, מפריד ביניהם.

אולם, שואלת הגמרא: איזו הבחנה יש בין 'אב' ל'תולדה' – לדעת רבי אליעזר "דמחייב אתולדה במקום אב"? לשיטת רבי אליעזר, גם במצב של חטא וניתוק – אין שום הבדל בין 'אב' ל'תולדה', ההשוואה ביניהם היא מוחלטת. אם כן, מדוע הם נקראים בשמות שונים?

תשובת הגמרא: ה'תולדה' נקראת כך, משום שבהליך הקמת המשכן – לא הייתה לה חשיבות. עומק העניין: במקום בו מתגלה חיבור מוחלט בין החומר לריבונו של עולם (המשכן) – שם ניכר ההבדל בין 'אב' ל'תולדה'. ההבחנה ביניהם היא עניין חיובי ולא שלילי.

טומאה חדשה שנוצרה זה עתה נקראת "אב הטומאה". כוחו של ה'אב' הוא גדול, ולפיכך הוא מטמא כמעט כל דבר שהוא נוגע בו. "מטמא אדם וכלים", כלומר, מזיק ופוגע בצדדים הפנימיים של האדם ואף בצדדים החיצוניים שלו (כלים). כמו כן, הוא מטמא גם "אוכלים ומשקים", עניינים שהם חיצוניים עוד יותר, דברים שהם מתכלים ולא קשורים במהותם לאדם.

לעומת זאת, הענפים של אותה טומאה, ה'תולדה' ('ולד הטומאה' בלשון חז"ל) – יכולה לטמא רק "אוכלים ומשקים", עניינים הרחוקים באופן ממשי ממהותו של האדם. את הפנימיות, הנפש והנשמה של האדם – ה'תולדה' לא יכולה לטמא.¹³

למדנו, אם כן, שבהלכות **שבת** – הדגש הוא על ה**חיבור** – בין הרוחני לגשמי, בין הפנים לחוץ, בין ה'אבות' ל'תולדות'. לעומת זאת, בדיני **טומאה** – ניכר ומורגש ה**פירוד והניתוק** בין הרוח לחומר ובין השורש לענפים.

ה. 'נזיקין' ומשמעותם

לבסוף, שואלת הגמרא: "הכא מאי?" במילים אחרות: הגמרא חוזרת לשאלה הראשונית: איך אנו רואים את היחס הנכון בין 'אבות' ל'תולדות'?

הגמרא נותנת מיד תשובה:

אמר רב פפא: יש מהן כיוצא בהן, ויש מהן לאו כיוצא בהן.

בדיני נזיקין – יש 'תולדות' שהם כמו ה'אבות', וכן יש גם 'תולדות' שאינם דומים ל'אבות'. אין הכרעה ברורה בשאלה האם 'תולדותיהם' כיוצא בהם' או לא.

בסוף הסוגיה, הגמרא 'מגלה' שהמקרה היחיד בו 'תולדות הנזיקין' אינם דומים ל'אבות' הוא מאוד שולי ("חצי נזק צרורות"), ואם כן, היה אפשר לומר שבאותו מקרה בלבד – ה'תולדות' "לאו כיוצא בהן". אולם, הגמרא מעדיפה לתת תחושה של הדדיות ושוויון בין הצדדים: "יש מהן כיוצא בהן, ויש מהן לאו כיוצא בהן".

13. דוגמה לדבר: ילד שמדבר לא יפה אודות עניין מסוים – זה לא נורא, כי ברור שהוא לא מכין את חשיבות העניין. בדומה לכך, ה'תולדה' של הטומאה – אין לה כוח לטמא כל כך. לעומת זאת, אדם מבוגר שמדבר באופן שלילי – זה הרבה יותר מזיק, כי זה נראה שהוא מבין על מה הוא מדבר. כמו 'אב הטומאה' – שיכול לטמא הרבה יותר.

המסר עברנו הוא ברור: אלו שני צדדים שקולים, ויש צורך לדון על כך ברצינות.

השאלה מתחזקת, לאור ההשוואה להלכות שבת וטומאה. ראינו שבענייני שבת – הפנימיות והחיצוניות מאוחדים, ולכן, ה'אבות' וה'תולדות' דומים, ומאידך בענייני טומאה – יש נתק בין הפנימיות לחיצוניות, ה'תולדות' וה'אבות' אינם דומים.

במילים אחרות: במקום אידיאלי כמו שבת, כאשר החומר מחובר לרוח – מופיע חיבור של ממש בין 'אבות' ל'תולדות' בדגש על אחדות ושלמות. לעומת זאת, במקום בו החומר מנותק מהרוח – אין חיבור בין 'אבות' ל'תולדות' כלל, זה לא עובד!

השאלה של חכמים תתפרש כך: **להיכן אנחנו שייכים** בסיפור הזה? ענייני 'נזיקין' השייכים במידה רבה **לחיי היום יום שלנו** – לאיזה תחום הם שייכים? האם למקום בו יש חיבור שלם בין הרוח לחומר ("שבת"), או אולי למקום בו יש ניתוק ביניהם ("טומאה")?

במבט נוסף, השאלה הזו מאוד **תמוהה**. הנחת היסוד הפשוטה שלנו היא, שנושא ה'נזיקין' הוא **דבר רע** (!) מיסודו. לכאורה, מהות הנזיקין היא – נזק, פשע, הרס, והעדפה ברורה של כוחות החומר על פני הרוח.

והנה, בעיני הגמרא, יש מקום לשאלה: האם ה'נזיקין' דומים למקום של חיבור חומר ורוח (שבת, לדוגמה), או למקום של ניתוק בין חומר לרוח (טומאה, לדוגמה)?

עבורנו, השאלה נראית לא הגיונית: וכי יש משהו חושב ש'נזיקין' מצביעים על חיבור ואחדות?! האם יכולה להיות הקבלה בין סוגי נזק שונים לבין שבת קודש? יש בכלל משמעות חיובית ל'נזיקין'!?

התשובה של הגמרא תמוהה עוד יותר: ענייני ה'נזיקין' ברובם, **דומים לשבת**, והם מהווים מקום של חיבור. ישנו מקרה אחד בלבד בו יש הבדל בין 'אבות' ל'תולדות'.

על מנת לבאר את הדברים, נתבונן – מהם ה'נזיקין'?

ה'נזיקין' הם תוצאה אפשרית של החיים בעולם הזה. בני אדם ובעלי חיים – לעיתים פוגעים זה בזה.

ה'נזיקין' מסמלים את **המציאות המורכבת של החיים** בעולם. אנחנו לא יכולים

בלעדיה, אך גם לא יכולים לחיות בשלום – איתה. זוהי **מציאות ביניים** – בין אחדות לפירוד.

האמת היא, שגם אנחנו מהווים חלק מ'אבות הנזיקין'. "מבעה זה אדם", אומרת הגמרא, וכוונתה לומר, שכל אדם לאורך כל חייו הוא "מועד", כלומר, יש בו פוטנציאל להזיק.

יתר על כן, משנתנו יוצרת השוואה בין 'שור' לבין 'אדם', שניהם חלק מ'אבות הנזיקין'. ההשוואה ממשיכה במשפט: "ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים..." כביכול, במובן הרוחני – רוח החיים שלהם נובעת מאותו מקום, מאותו כוח.¹⁴

אולם, סדר 'נזיקין' נקרא בפי חז"ל (גמרא שבת לא ע"א) "ישועות". המטרה של דיני נזיקין היא – להעלות ולרומם את החומר לחיבור עם הקב"ה, ולהתנהג בעולם הזה כפי שה' רוצה.

עתה, אנחנו מבינים כי מהלך הסוגיה שלנו בא לשנות את התודעה אודות ה'נזיקין'. להפסיק לחשוב ש'נזיקין' הם דבר רע ומר, וכל סדרי החיים החומריים הם פגומים – רק משום שהם מסוגלים לחטא. עלינו להבין, שיש מטרה לעולם הזה, עם כל המורכבות שבו, והיא – לחבר אותו אל הקודש.

הגמרא מבקשת לשנות את התודעה שלנו: אפשר לחשוב, שלחיות את החיים עם כל המורכבות שלהם הוא מצב 'דיעבד', כיון שהוא עלול (עשוי לגרום) לחטא. הגמרא מלמדת, כי דיני נזיקין, במהותם – קשורים יותר לשבת, למצב אידיאלי – בו יש חיבור בין החומר לרוח.¹⁵

השינוי התודעתי הזה – עומד בבסיס הסוגיה. התהליך של בירור היחס בין 'אבות' ל'תולדות' – נועד להביא למסקנה שה'נזיקין' הם חלק מהעולם, ועלינו להתמודד אתם, ולא לברוח מהם...

אנחנו יודעים ומבינים שיתכן ויקרה נזק, השאלה היא: **האם** בשל כך – **נכון להימנע** מדברים שעשויים לגרום נזק? האם לא נשתמש ברכב? האם לא נצא לטיול?

14. ובדרך רמז נאמר, שהגאולה תהיה כאשר (תהלים לו, ז) "אדם ובהמה תושיע ה'". שרוח האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת למטה (ע"פ קהלת ג, כא) יתאחדו.

15. ולא לשומאה, למצב של ניתוק החומר מהרוח.

זוהי שאלה הנוגעת לכל אחד: מה הקב"ה רוצה מאתנו? האם נכון יותר 'להתנתק' מהמציאות? – לא להחזיק ברשותי שוורים, או כל דבר שעלול לגרום נזק או תוצאה שלילית. או אולי עדיף לנסות ולהשתמש בענייני ה'נזיקין' למטרות חיוביות וראויות?

מדברי הגמרא עולה, כי בורא עולם רוצה שאנו 'ניכנס לתוך המים' הסוערים של העולם, עם כל הסכנות והמורכבות שבדבר, אך נדע – כיצד "לגדור בפניה כראוי", ונתאמץ להביא את דבר ה' יתברך אל תוך המציאות המורכבת.

עתה, יובנו דברי התלמוד **הירושלמי**, אשר מסביר את ה'נזיקין' באופן ישיר ופשוט, ללא ההגדרות 'אבות' ו'תולדות'.

סיבת הדבר היא, שכאן **בארץ ישראל – מבינים בפשטות**, כי העולם החומרי, עם כל מורכבותו ועלילותו (קרבנות) לנזק – הוא קדוש ומחובר לה'. לפיכך, אין צורך לעסוק בסוגיה זו.

לעומת זאת, הסוגיה שלנו נצרכת – דווקא בחוץ לארץ. במקום בו ניכר ומורגש כי החומר מנותק מבורא עולם – שם נצרך בירור היחס בין 'אב' ל'תולדה', בין שורש לענף – על מנת להביא את האור של ארץ ישראל גם לחוץ לארץ, ולהאיר את העולם כולו באור התורה במהרה בימינו.

כלים בלימוד 'תורת ארץ ישראל' המוזכרים במאמר

- ♦ התבוננות על מבנה הסוגיה.
- ♦ הגדרת מושגים מרכזיים.
- ♦ ביאור המושגים ע"י התבוננות בפסוקים.
- ♦ הקבלה בין רעיונות רוחניים לבין פשט הסוגיה.
- ♦ מציאת תשובות לשאלות ודילמות מחיי היום יום.

"תורת ארץ ישראל" – מדוע?

הרב יוסי רטיג

כיצד יוצרים חברה מתוקנת, מכבדת, כזאת שהחברים בה יודעים לא להזיק אחד לשני? פשוט מאוד, לומדים גמרא!

אמנם – לא מספיק לקרוא את הגמרא כפשוטה, אלא צריך ללמוד פנימה – להבין את עקרונות הסוגיות ולתרגם אותם למציאות בת ימינו.

האם זה אפשרי? בהחלט!

אנחנו בישיבת ההסדר בית שאן קוראים לזה "תורת ארץ ישראל".

העולם כולו מחפש תיקון, עם ישראל במגמת גאולה, בארץ – קמות בכל יום עמותות חברתיות, כלכליות, ומה לא... הכל מתוך רצון עמוק לבנות חברה מתוקנת.

אולם, מתוך ייאוש מחיבור התורה עם החיים, פונים כולם ל"חכמה בגויים". כידוע, יש דברים נפלאים וטובים שאנחנו יכולים לאמץ מאומות העולם לתיקון הסדר החברתי, וטוב שנמשיך לברור ולקחת את הטוב מכולם.

מאז חזרנו כעם לארץ ישראל, זכינו ליכולות פיזיות עצומות – נבנו ערים, תשתיות, מפעלים, צבא חזק, מדע מתפתח, רפואה, חקלאות, תעשייה ועוד...

אנחנו מאמינים, שבמקביל ליכולות הללו – נפתחה עבורנו קומה רוחנית מופלאה של לימוד תורה באור חדש – כראוי לתקופה זו. יש לנו כאן פוטנציאל ענק של לימוד תורה מתוך חיבור לחיים המעשיים. בהמשך, אנו מתפללים שנזכה גם לרוח הקודש ולנבואה.

בתי מדרש רבים קמים בדורנו, ומגלים שיטות לימוד חדשות ומאירות, חלקם קוראים להן: "תורת ארץ ישראל", אבל המסרה היא אחת: חיבור תורה וחיים.

סוגיות שונות שנפתחות לפני הלומדים בבית המדרש – הופכות להיות "כלים" בעבודת ה', ונותנות לנו מבט חדש על העולם והחברה. אנו מקווים, שבעזרת ה', התובנות יהפכו להיות עוד יותר מעשיות וייכנסו לתוך החיים ממש.

יש מקום, כמובן, ל"שליחי ציבור" נוספים – המבקשים להצטרף לעמל "תורת ארץ ישראל". צעירים בעלי כישרון יכולים ונקראים לקחת צעד קדימה – את חיבור התורה והחיים ב"תורת ארץ ישראל".

בשם ה' נעשה ונצליח!!!

ישיבת ההסדר בית שאן

"גן עדן, אמר ריש לקיש: אם בארץ ישראל הוא - בית שאן פתחו..."

(עירובין יט ע"א)

בהשראת דברי חז"ל אלו, שלימדונו, כי העיר בית שאן היא "פתחו של גן עדן", עוצבה דרכה של הישיבה.

'תורת חיים'

הישיבה מבקשת להאיר את אור התורה בארץ, ולעסוק ב'**תורת ארץ ישראל**'. לתורה זו אופי מיוחד, אשר אנו חותרים לגילויו.

אנחנו מבקשים ללמוד, להיפתח אל התורה, לחיות על פיה – חיים שלמים ושמחים, ואף לקבל ממנה משמעות לחיינו האישיים והלאומיים. אנו מתאמצים למצוא עומק רוחני בדברי חז"ל, על ידי הקשבה עמוקה לדבריהם, וכך להפנים עד כמה הם רלוונטיים עבורנו.

השאיפה הבסיסית היא לעסוק בכל תחומי התורה: תנ"ך, משנה, גמרא (בדגש על בבלי וגם ירושלמי), ראשונים ואחרונים, הלכה, אמונה, פנימיות, חסידות, ועוד.

הרב קוק זצ"ל לימדנו, שהנגלה והנסתר מאירים זה לזה. לימוד המקרא, הגמרא וההלכה – צריך להיות מואר באור סתרי תורה.

בארץ, החיים מתחברים היטב עם התורה, גשמיות עם רוחניות, ונבנים חיים 'אמוניים', בריאים וחיוניים יותר. כך, מתגבשת לה בישיבה חבורה הלומדת בשמחה ובאמונה, אוהבת ארץ ושמים, טבע וקדושה.

היינו כחולמים...

מתוך אמונה בהתממשות תהליך הגאולה בדורנו, איננו מסתפקים במה שיש. עלינו להמשיך לחלום ולהגשים את כל השאיפות של עם ישראל. בגבורה ובאומץ, באהבת ישראל, ובנתינת אומץ עמוק בדור ובכוחותיו.

הישיבה מחנכת 'להביט רחוק', לדעת לחלום, וכמו כן להתאמץ גם להגשים...

ברובד האישי – רבני הישיבה מלווים ומכוונים כל תלמיד בדרכו הרוחנית, בהתאם לכישורונותיו. דגש רב ניתן על העצמה, נתינת אומן ביכולות, נטילת אחריות, ותחושת חירות אישית.

ברובד הלאומי – בנוסף ללימוד הרגיל, הישיבה עוסקת גם במרכיבי הגאולה, תחת הכותרת: משכ"ן – מלך, שופט, כהונה (בית מקדש) ונבואה. בלימוד, בהבנת המשמעות לדורנו, ובחתימה הדרגתית למימושם. שיבה להר הבית ובניית בית הבחירה, כינון משפט ישראלי אמיתי, והתמודדות עם צרכי הדור והמדינה – מהווים חלק מחיי בית המדרש.

מי אתה? אש או רוח

בישיבה קיימים שני דגשים בלימוד – בהתאמה אישית לכל תלמיד: אש ורוח.

'אש' – המטרה: הצמחת תלמידי חכמים.

לימוד גמרא בהספק גבוה, בעיון ובבקיאות, לרבות שיטות הראשונים והאחרונים. דגש מיוחד על הירושלמי, ועל פנימיות התורה.

'רוח' – המטרה: בניית קומה רוחנית אמונית.

לימוד סוגיות בגמרא בדגש על משמעויות מוסריות ופנימיות. בנוסף, מתקיימות סדנאות לעבודה רוחנית מעשית (מודעות עצמית, אימון אישי ועוד). כולל ליווי בתהליך החיפוש הרוחני.

חיים בישיבה

בישיבה לומדים בשמחה, בחורים לפני ואחרי שירות צבאי, במסגרת 'הסדר' או במסגרת ישיבה גבוהה, וכן אברכים המתגוררים בעיר ובסביבתה.

שיעורים קבועים מועברים בישיבה, ע"י הרבנים, וכן ע"י רבנים אורחים בנושאים מגוונים.

בישיבתנו, הבחורים הינם שותפים להנהגת הישיבה. אם בקבלת החלטות שונות, אם בבירורים, ואם בשיח פתוח אודות הנושאים העומדים על הפרק. לצורך כך, הוקם ועד

תלמידים, ובנוסף, מתקיימים כינוסים ישיבתיים התורמים לעיצוב האווירה בישיבה.

במסגרת הישיבה מתקיימים טיולים חווייתיים, סיורים לימודיים, וכן סדנאות בנושאים כמו: אימון אישי, כתיבה יוצרת, הכנה לנישואין, הכנה לשירות צבאי ועוד.

יפוצו מעיינותיך

הישיבה הוקמה בשנת תשס"ז, על ידי ראש הישיבה, ד"ר בית הדין הרבני טבריה - צפת, הרב שלמה שושן שליט"א, בעיר בית שאן - 'לב' עמק המעינות, מתוך רצון להאיר את העמק באור התורה.

הישיבה משקיעה ומחנכת לחיבור עם הציבור הרחב, ומובילה בכמה תחומים:

- ♦ רבני קהילות. לימודי סמיכה והכשרה לרבנות. הבוגרים משתלבים בהובלת קהילות בבית שאן וסביבתה.
- ♦ שיעורי תורה לציבור הרחב. וכן הפעלת 'תלמוד ישראלי' בבתי ספר בעיר.
- ♦ גרעין חברתי. עשייה ופעילות חברתית, קירוב לבבות, גרעין בנות שירות, פעילות בגנים ובתי ספר, עם נוער בסיכון, ועוד. 'מרכז משפחה'. מרכז לימוד וסיוע בנושאי זוגיות, הורות וחינוך ילדים.

מוזמנים להכיר

האווירה בישיבה משפחתית, ומלאה שמחה וחיות. בביקור בישיבה, ניתן להרגיש בקלות את האווירה החמה והנעימה. אפשר בשמחה להצטרף אלינו, לבוא להיות חלק מבית המדרש ומהרוח המיוחדת שלו.

אנחנו מצמינים אותך לבוא ולטעום מאורח של בית שאן!

פּתחֹ
שַׁלְגָן
עֵדוֹן

בית שאן

הוצאת ספרים ישיבת ההסדר בית שאן
מנחם בגין 26 | טל' 077-9300580

להפצה בישיבות, הנצחה חסויות ותרומות: יוני 054-2061903